

Бессонова С.С., Фиалко Е.Е., Черненко Е.В. Николаев. 2004. 14. Бунятян К.П., Мурзин В.Ю., Симоненко О.В. На світанку історії / Україна крізь віки. Т.1. К., 1998. 15. Русяева А.С. Исторические личности эллино-скифской эпохи. (Культурно-политические контакты и взаимовлияния). К.- Комсомольск. 2003. 16. Жебелев С.А. Народы Северного Причерноморья в античную эпоху // Северное Причерноморье. М.-Л., 1953. 17. Яковенко Э.В. Скифы на Боспоре: Автореф. дис. ... докт. ист. наук. М., 1985. 18. Граков Б.Н. Скифы. М., 1971. 19. Вахтина М.Ю., Виноградов Ю.А., Горончаровский В.А., Рогов Е.Я. Некоторые вопросы греческой колонизации Крыма // Проблемы греческой колонизации Северного и Восточного Причерноморья. Тбилиси. 1979. 20. Молев Е.А. К вопросу об уплате Боспором дани варварам // Античная гражданская община: проблемы социально-политического развития и идеологии. Межвузовский сборник. Л., 1986. 21. Liddell H.G., Scott R., Jones H.S. A greek-english Lexicon. Oxford. 1953. 22. Хазанов А.М. Социальная история скифов. Основные проблемы развития древних кочевников евразийских степей. М., 1975. 23. Ильинская В.А., Тереножкин А.И. Скифия VII-IV вв. до н.э. К., 1983. 24. Соломоник Э.И. Рец.: Kindstrand J.F. Anacharsis. The Legend and the Apophthegmata. Uppsala. 1981. // Вестник древней истории. 1988. № 3. 25. Плутарх. Избранные жизнеописания. В 2-х тт. Т. 1. / Сост. М.Томашевская. М., 1986. 26. Агбунов М.В. Путешествие в загадочную Скифию. М., 1989. 27. Кодлубай І. Філософські уявлення у скифів – неймовірна вигадка чи реальність? // Зерна. Літературно-мистецький альманах українців Європи (Париж-Львів-Цвікау). 2002. № 6-7. 28. Українська економічна думка: Хрестоматія. К., 1998. 29. Ольховський В.С., Храпунов И.Н. Крымская Скифия. Симферополь, 1990. 30. Шульц П.Н. О некоторых вопросах истории тавров (территория, хронология, взаимоотношения с античными городами и скифами) // Проблемы истории Северного Причерноморья в античную эпоху. М., 1959. 31. Latyshev V. Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini graecae et latinae. Vol. 1. Ed. 2. Petropoli. 1916. 32. Соломоник Э.И. Новые эпиграфические памятники Херсонеса. К., 1964. 33. Гавриленко О.А. Лапідарні пам'ятки права античних полісів Північного Причорномор'я в історичних та юридичних дослідженнях другої половини ХХ – початку ХХІ ст. // Порівняльно-правові дослідження. Українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал. 2005. № 1. 34. Корпус боспорских надписей. М.- Л., 1965. 35. Виноградов Ю.Г. Перстень царя Скила // Советская археология. 1980. № 3. 36. Мельников О. Нимфей, скифский вождь Саммак и «измена Гилона» // Нумизматика і фалеристика. 2001. № 2. 37. Зубарь В.М., Русяева А.С. На берегах Боспора Киммерийского. К., 2004.

Надійшла до редакції 18.04.06

О.М. Головки

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМИ ФІНАНСАМИ У ГЕТЬМАНШИНІ ТА ВВЕДЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРСЬКОЇ СИСТЕМИ (ОСТАННЯ ТРЕТИНА ХVІІІ СТ.)

Практично усі відомі державні утворення на ранніх стадіях свого розвитку пережили існування адміністративних органів з нерозділеною компетенцією. Прагнення збільшення доходів бюджету, залежно від конкретно-історичних умов, реалізовувалося через найрізноманітніші засоби: підвищення прямих і непрямих податків, використання у фіскальних цілях монетної релатії та монополій на торгівлю (або виробництво) окремими продуктами

широкого вжитку, зміну систем збору податків, перебудову фінансового управління тощо [1, с.5]. Усе це спостерігаємо на українських землях у другій половині XVII і перші три чверті наступного століття.

Разом із тим, друга половина XVIII ст. у вітчизняній історії стала періодом рішучого наступу російського самодержавства на автономію українських земель. При цьому скасування автономних підвалін фінансової діяльності, її організаційних і правових засад не могли не стати важливим чинником цих уніфікаційних і асиміляційних дій царату. При тому, що правові процеси, які обумовили зникнення решток української державності, стали винятково важливими для подальшої історичної долі українського народу, спеціального історико-правового дослідження (як комплексного, так і у окремих галузях суспільного та державного життя) вітчизняною наукою ще не створено.

Окремі питання, пов'язані з цими явищами, досліджувалися свого часу В.О. Ключевським, Д.І. Дорошенком, Н.Д. Полонською-Василенко, у радянський період – В.А. Дядиченком, за часів незалежності – О.І. Гуржієм, В.М. Єрмолаєвим, А.І. Козаченком, іншими науковцями. Разом з тим, проблема, на нашу думку, потребує як системного аналізу, так і звернення до окремих сторін суспільного життя і відповідних державно-правових характеристик. Метою даної розвідки якраз і є з'ясування того, яким чином протікали процеси позбавлення українського народу його державності у сфері публічних фінансових правовідносин.

Українське державотворення середини XVII ст. супроводжувалося і початком становлення національної фінансової системи. Гетьман здійснював вище управління державними фінансами («військовим скарбом»), встановлював та контролював витрати, призначав спеціальних збирачів податків. Почалося карбування власної монети. Нормативно-правові акти з фінансових питань видавали й наступники Хмельницького І. Брюховецький, І.Самойлович, І.Мазепа [2, с.26–27] інші.

Одним з найважливіших результатів Визвольної війни українського народу середини XVII ст. стали суттєві суспільні зміни. Зокрема, селяни стали особисто вільними і разом з міщанами (а в окремих випадках і козаками) сплачували загальнонародні¹ податки [3, с.166–167]. У цей час загальних і спеціальних податків нараховувалося чимало. У вітчизняній історіографії відомий перелік податків, які збиралися на Лівобережжі після Визвольної війни, складений у 1722 р. за дорученням Петра І гетьманською канцелярією. До нього увійшли: податки з різників, винокурів, калачниць та інших ремісників; з воскобоєнь, солодовень і брова-

¹ Так називалися у той час загальнодержавні податки і збори.

рень; з винокурних казанів, пасік і бортних дерев; ступних і фоліюшних кіл млинів; ратушних корчем і відкупних дворів; торгових місць і ратушних комор, з різницьких комор і рибних ловель, за продані на торгах сіль, хліб, рибу, волоське вино, брагу та інші дрібні товари; «ярмаркове» з купецьких підвід; «повідне» з виведеної на продаж худоби; «покуховне» з вивезених на продаж горілки і дьогтю; «скатне» з продаваних оптом горілки і дьогтю; «відкупне», «поківшове» і «повідерне» з «скатної» горілки; «скапщина» (за приготування пива); «вагове» з продаваних на пуди товарів; тютюнова десятина; «перевізне» через ріки; «стація» (натуральний податок на утримання війська); грошовий чинш; «куничне» з весіль тощо. Населення також окремо оподатковувалося на утримання полкового, сотенного уряду та органів станового самоврядування (найперше, міського) [3, с.170–171]. Така складна система податків не мала відповідного організаційного забезпечення, що свідчило про недостатність і нерозвиненість апарату управління державними фінансами в Гетьманщині.

Ця фінансова система мала громіздку й недостатньо упорядковану структуру. Податки і збори справлялися як у грошовій, так і натуральній формі. Часто вони поширювалися лише на певні групи населення; сама система оподаткування була нестабільною; існувало багато зборів, які мали місцевий характер і встановлювалися полковими, міськими і навіть сотенними управліннями [4, с.81]. Гетьманська фінансова («скарбова») канцелярія мала характер приватної установи і набула статусу органу державної влади тільки у 1728 р. [2, с.44] Її штати були більш ніж скромними. Навіть у 1768 р. тут працювали усього 15 осіб канцеляристів віком від 22 до 47 років, які отримували жалування від 60 до 120 руб. [5, арк.16]

У кінці XVII – на початку XVIII ст. гетьмани не тільки не відчували потреби у заміщенні посади генеральної підскарбії, але й облікували державні фінанси окремо від Генеральної канцелярії. У той же час, царат підкреслював формальну самостійність фінансово-управлінської діяльності української адміністрації у податкових (як провідних серед фінансових) питаннях [3, с.170].

На початку XVIII ст. місцеві органи фінансового управління в Україні певною мірою структурувалися. З трьох комісій у складі полкових канцелярій (рахункової, скарбової та судової) [2, с.57] дві були орієнтовані на адміністрування державних фінансів. У сотнях фінансами розпоряджалися самі сотники. Відповідні технічні (облікові й контрольні) функції здійснював сотенний писар [2, с.56]. Так само складалися справи і на Слобідській Україні [6, с.70]. Організаційно-технічні функції з адміністрування податкової справи, яка була серцевиною фінансово-управлінської діяльності на Гетьманщині, здійснювали виборні полкові й сотенні збирачі

(«зборщики») і рахівники («щетчики»). Вони обиралися у кожному грудні на наступний рік. Визначених штатів не було. Так, у 1735 р. у Гадяцькому полку (очолюваному у той час відомим Г. Грабянкою) полковий збирач був обраний один (І.Терентьев), а водночас у Стародубському – двоє (Я.Бриллон та І.Чалабан) [7, арк.2, 6].

Українська система управління фінансами до завершення послидовних організаційно-правових уніфікаторських заходів царату в останній чверті XVIII ст. стабільністю не відзначалася. Єдиного по всій території фінансового обліку не велося. Незважаючи на те, що у полках склалися фінансові звіти (так звані «веденія») про прибутки і витрати полкової казни, полковники часто-густо фактично безконтрольно витрачали полкові кошти. Непоодинокими були й факти харбарництва полкової старшини, зокрема за безпідставне зниження ставок тих чи інших податків чи звільнення від них [4, с.209–211]. На українських землях склалася власна, відмінна від московських правових традицій¹ система непрямого оподаткування і його регламентації. Про низку непрямих податків («покуховне», «скатне», «поківшове», «повідерне» тощо), що збиралася в Гетьманщині, вже згадувалося. Основними надходженнями тут були кошти з оренд. Зважаючи на їх тогочасний правовий режим, можемо (з певними застереженнями) віднести ці збори до податкових, оскільки орендувалося не стільки майно держави, скільки певні функції, належні до її компетенції. Щорічні надходження від оренд до гетьманського скарбу сягали 100 тис. золотих [4, с.84].

Після входження українських земель «під руку Москви» суперечили дві принципові засади регулювання алкогольного ринку. Козаки і покозачені селяни вважали своїми невід'ємними правами виробництво меду, пива і горілки. В справі торгівлі спиртними напоями вони обмежувались податками та «привілеями міст та окремих населених пунктів» [8, с.53]. Російським воєводам і «служилим» людям такі підходи видавалися неправильними і незаконними. Вони звикли, що «винная реглація» належить «царю», а звідси – спроба насадження московської системи, з «кружечними дворами», «кабаками» тощо. З часів І. Брюховецького друга система почала все глибше «пускати коріння» в українській дійсності [8, с.54].

Важливим елементом будь-якої державності, незалежно від історичного етапу її існування, є наявність власної митної системи. Це, як доводять факти, добре усвідомлював уже Б. Хмельницький. Ним були встановлені зовнішні мита на користь військового скарбу: індукта (від ввезення товарів), евекта (від їх вивезення). Ця система була юридично закріплена (з визначенням ми-

¹ Мова йде про велике князівство, а пізніше царство Московське.

тного тарифу) універсалом гетьмана від 28 квітня 1654 р. [9, с.142–143]. Загальне надходження індукти та евекти за часів гетьманування І.Мазепи досягало 50 тис. золотих на рік [4, с.83–84]. Після його виступу проти Петра I фінансова автономія України була суттєво звужена, але знову відновлена за царювання Єлизавети Петрівни [10, с.55].

Царат довгий час зберігав митну систему Гетьманщини. Так, ще 8 грудня 1747 р. мав місце указ Урядуючого Сенату [11] про стягнення з 1748 р. портового мита згідно з «Торговим статутом Російської імперії» з товарів, що довозилися з Росії в Україну, в прикордонних митницях Севській, Курській, Брянській так само, як і з закордонних товарів, що переміщувалися транзитом через Україну всередину імперії. Сенатським указом від 8 грудня 1748 р. [12] було підтверджено не лише легітимність індуктного збору, а і те, що суб'єктом його справляння залишалась Генеральна військова канцелярія.

10 травня 1749 р. сенатським указом [13] було створено низку митниць на межі Слобожанщини чи Новгород-Сіверщини і етнічних «великоросійських» земель. Це, зокрема, митниці в Путивлі, Рильську, Бахмуті, Торі та Чугуєві. Пройшло усього п'ять років, і вони припинили існування, разом з самими українськими митами, внаслідок скасування митного кордону між Росією та Україною.

Менш розвиненим, ніж на етнічних українських землях (у силу об'єктивних чинників господарського розвитку), було управління державними фінансами Кримського ханства, пізніше анексованого указом Катерини II від 8 квітня 1783 р. [14] У його економіці товарний і грошовий обіг не завжди були відділені. Однак, у XVIII ст., у останній період існування ханства, тут уже існували різноманітні мита і збори за право торгівлі, користування мірами й вагами. При хані Шагін-Гіреї почалося карбування власної монети. Спеціалізованої фінансової адміністрації у Криму створено не було. Митні й інші збори віддавалися на відкуп приватним особам [15, с.114].

Вітчизняна історія у XVIII ст., особливо починаючи з його середини, відзначалася неупинним посиленням російських впливів і поступовим обмеженням української автономії. Ці процеси відображалися і на регулюванні фінансових відносин. Втім, Російська імперія на той час навряд чи могла дати Україні власні «високі зразки» організаційно-правових засад фінансової адміністрації. До доби Петра I одноманітно упорядкованого управління фінансами у Московському царстві не було. Загальнодержавний бюджет виник у середині XVII ст. [17, с.17] Однак, бюджетний процес був у значній мірі некерованим, аж до воцаріння Катерини II [17, с.26]. Спільність підходів у організації управління державними фінансами Росії та України полягала, зокрема, у тому,

що адміністративно-територіальний поділ здійснювався у відповідності з військово-мобілізаційними та фінансово-фіскальними потребами. До останньої чверті XVIII ст. провідна роль у здійсненні фінансово-управлінської діяльності в обох випадках належала адміністрації загальної компетенції.

Вона поєднувала в діяльності різні за спрямуванням управлінські функції. Обласні (тобто губернські або намісницькі) установи одночасно були й органами фінансового управління. Губернатор зобов'язувався, зокрема, бути присутнім при вирішенні питань щодо видачі грошей, визначення відкупів і казенних підрядів. Воеводи і губернатори відповідали за збір недоїмок, з чим справлялися далеко не завжди [див.: 17, с.437–441]. Про фінансові повноваження докатерининських губернаторів писав І.Блінов: «У фінансовому відношенні губернатор являвся виконавцем вказівок уряду, самостійність його юридично було невелика ... ввести новий податок він не мав права... фактично ж ... губернатори знаходили нові джерела доходів і користувалися ними без відома сенату і колегій» [18, с.81–82].

Їх діяльність регламентували «Наказ губернаторам і воєводам і їх товаришам, за яким вони повинні чинити» від 12 вересня 1725 р. і «Настанова губернаторам» від 21 квітня 1764 р. [19] 3 52 пунктів чи статей Наказу питанням фінансового управління були присвячені 16, тобто майже третина. Назви статей свідчать про те, що у петровському розумінні губернатор і воєводи мали відати всі відомі на той час місцеві фінансові справи (хіба що окрім митної). У Настанові Катерини II «фінансові питання» зводилися переважно до завдань губернатора боротися з «лихоимством» та «мздоимством». У той же час, вказувалося, що всі місцеві («земські») установи підпорядковуються губернаторам, у тому числі митниці [19, с.5]. На такій правовій основі й розв'язували фінансово-управлінські питання губернатори на українських землях на початку останньої третини XVIII ст. У цей час певні функції фінансового управління виконували такі посадові особи місцевої адміністрації загальної компетенції, як губернські, провінційні та повітові земські комісари. Серед інших завдань, віднесених до їх компетенції, слід виділити проведення ревізій населення (тобто визначення фіскальної бази в умовах подушного оподаткування) та збір податей [20, с.151].

Таким чином, станом на середину XVIII ст., попри те, що система управління державними фінансами Гетьманщини продовжувала функціонувати, поруч з нею зростає вплив загальноімперських адміністративних органів у цій галузі. Відбувалися й більш значущі зміни. За митною реформою 1753–54 рр. у Російській імперії була створена єдина митна система. Це мало принципове значення для формування єдиного економічного простору в дер-

жаві та включення до нього українських територій» [21, с.84]. Розпочалось функціонування на території України загальноімперської митної системи, ґрунтованої на першому російському «Митному статуті» 1755 р. [22]

Одночасно з ліквідацією митниць на українсько-російському адміністративному кордоні, царат спільно з органами управління Гетьманщини зміцнював західний митний кордон, з Польщею. 4 жовтня 1754 р. було ухвалено створити низку митних органів у Київській губернії. Зокрема, була ліквідована прикордонна митниця власне у Києві й створена у Васильківському форпості, а також у Добрянці, Злинці, Переяславі, Кременчуці та Переволочній (тобто на основних місцях переправи через Дніпро) [23]. На Півдні України, окрім Бахмутської митниці, сенатським указом від 15 квітня 1755 р. створювалися під її керівництвом ще дві «малі» митниці: Ізюмська та Луганська [24].

Ліквідація митної системи Гетьманщини стала одним із важливих кроків ліквідації її автономії. Указом 10 листопада 1764 р. було остаточно скасовано гетьманство [10, с.57]. Влада на українських землях перейшла до другої Малоросійської колегії (діяла до 1786 р.) [25, с.588]. У 1765 р. припинила існування автономія Слобідської України [6, с.86]. У 1775 р. була ліквідована Запорозька Січ. Сотенно-полковий уряд скасований на українських землях у 1781 р. Рештки автономії зникли у 1782 р., що негативно відобразилося «на подальшому розвитку національного й політичного життя ... на ... усій Україні» [26, с.12]. На українських землях був уведений загальноімперський адміністративно-територіальний поділ на губернії та повіти.

Слабко розвиненою була у перших трьох чвертях XVIII ст. державна кредитна система. Постанова цієї справи принципово відрізнялася від прийнятої в країнах Європи: «Там банки з самого початку перебували в приватних руках, будучи створені приватною ініціативою і на приватні капітали. Тільки з утворенням привілейованих центральних акціонерних емісійних банків починається деяка зацікавленість у банківській справі урядових сфер...» [27, с.1] Перші державні банківські установи в Російській імперії були типовими для доби «освіченого абсолютизму». Законодавець започаткував їх указом 13 травня 1754 р. [28] з метою підтримати добробут поміщиків та верхівки купецтва. Були створені Дворянський позиковий і Купецький (Комерційний) банки. На Україну вони свої операції не розповсюджували [29, с.237–238].

Петро III указом 25 травня 1762 р. [30] зробив спробу утворити єдиний Державний банк. Він мав складатися з двох контор, дислокованих у столицях. «Периферія», як і раніше, не обслуговувалася. Ця акція також не дійшла свого логічного завершення. У 1769 р. були утворені перші асигнаційні банки – Санкт-Петербурзький та Мос-

ковський [31]. Вони призначалися здійснювати не кредитну діяльність, а емісію грошових знаків – асигнацій, що повинні були обертатися поруч з металевими грошима. Указом 22 січня 1770 р. [32] усі губернські канцелярії отримували право при накопиченні металеві (мідної) готівки розмінювати її у приватних осіб на асигнації.

Банківські установи другої половини XVIII ст. були нездатні широко й успішно розвивати діяльність. Д.Толстой вказував, що, скажімо, Дворянський банк прийшов у занепад вже протягом перших чотирьох років свого існування: «У 1758 р. банкової бухгалтерії не існувало, а отже, невідомі були прибутки і видатки банку» [29, с.239].

На схилі третьої чверті XVIII ст. спричинена потребою упорядкування місцевого управління і водночас ввести на українських землях уніфіковану загальноросійську адміністрацію реформа розпочалася з ухваленням 7 листопада 1775 р. «Установлення для управління губерній всеросійської імперії» [33]. У ході реалізації цієї реформи у Російській імперії як органи фінансово-господарського управління на рівні губерній були створені казенні палати, а у повітах – казначейства.

Реформі місцевого управління державними фінансами передували певні зміни у центрі. У 1773 р. у складі Сенату була створена Експедиція про державні доходи. У 1780 р. виникло підпорядковане їй Державне казначейство, призначене для зберігання штатних і залишкових сум центральних органів влади і управління: «Ці та ряд інших заходів уряду призвели до скасування колегій. Штатс-колегія була закрита у 1783 р., Камер-колегія – в 1785 р., Ревізіон-колегія – у 1788 р.» [1, с.33] Казенні палати мали входити до складу вертикалі фінансового управління. Законодавець визначав їх як об'єднані місцеві департаменти Камер- і Ревізіон-колегій. Діяльність казенних палат з самого початку їх існування регулювало Установлення 7 листопада 1775 р.

Згідно з ним палати мали відати збором акцизів та інших грошових зборів і загальнодержавних податків, прибутками від казенного майна, управляти державними селянами, а також казенними заводами, фабриками, промислами (соляними, рибними та ін.), гірничою та винокурною промисловістю, здійснювати нагляд за приватною торгівлею і промисловістю і взагалі вести всі фінансові справи. Казенні палати також опікувалися питаннями проведення рекрутських наборів. Цікаво, що ст.11 Установлення давала й іншу назву казенній палат, яка досить швидко вийшла з ужитку: «Палата для домобудівельних справ і управління казенних доходів імператорської величності».

Визначалося також, що до складу казенної палати губернії (намісництва) входять: віце-губернатор (поручик правителя), директор економії або «домоводства», один радник, два асесори і губе-

ринський казначей (ст.12). Голова палати (віце-губернатор) призначався імператрицею за поданням Сенату, радник і асесори – Сенатом, економічний директор і губернський казначей – Сенатом за поданням губернського правління. При відсутності віце-губернатора, або виконання ним обов'язків начальника губернії палатою керував директор економії.

Окрім цього, казенні палати мусили опікуватися, щоб не здійснювалося незаконних зборів, забезпечувати своєчасність і повноту надходження державних доходів, облікувати їх, контролювати діяльність казначейств. Останні, очолювані казначеями, зобов'язувалися: стежити, щоб усі належні в повіті доходи були зібрані, знати причини і розмір недоїмок, мати інформацію про видатки і залишки. Ст.136 підкреслювала: «Повітовий казначей не має влади сам збирати, ні розпоряджатися казенними доходами; але він є хранитель тих грошей, які в казну приносяться, і веде ... прибуткові й видаткові книги».

Реформа 1775 р. утворила в кожній губернії (намісництві) перші місцеві державні кредитно-фінансові установи. Зроблено було це вкрай оригінально, бо відповідні функції надавалися новостворюваним приказам громадського піклування. Це мали бути колегіальні органи, очолювані губернаторами, до завдань яких за ст.310 Установлення 7 листопада 1775 р. були віднесені: опікування й нагляд за народними школами, сирітськими робітнями, гамівними будинками, богадільнями, шпиталями і лікарнями, будинками для невиліковних хворих. І поруч з цим – для поліпшення фінансування вказаних заходів ст.382 дозволялося приказам громадського піклування віддавати гроші під проценти під заставу на підставі тогочасних банківських умов, але терміном не більше року від 500 до 1000 руб. щоразу.

Таким чином, реформа 1775 р. вибудувала на українських землях у складі Російської імперії нову систему органів управління державними фінансами. Вона не мала українського національного коріння й відзначалася русифікаторською, анексіоністською спрямованістю. В умовах тогочасної правової дійсності це була тільки форма, яку практика правозастосування мала наповнити реальним змістом.

Список літератури: 1. Троицкий С.М. Финансовая политика русского абсолютизма в XVIII веке. М., 1966. 2. Єрмолаєв В.М., Козаченко А.І. Органи влади і управління Української держави (друга половина XVII–XVIII ст.). Х., 2002. 3. Борисенко В.Й. Соціально-економічний розвиток Лівобережної України в другій половині XVII ст. К., 1986. 4. Дядиченко В.А. Нариси суспільно-політичного устрою Лівобережної України кінця XVII – початку XVIII ст. К., 1959. 5. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІАК України). Ф.763. Оп.1. Спр.366. 6. Багалій Д.І. Історія Слобідської України. Х., 1993. 7. ЦДІАК України. Ф.51. Оп.3. Спр.5175. 8. Гончарук В.Я. Правове регулювання виробництва і обігу спиртних напоїв у Росій-

ській імперії в кінці XVIII – на початку XX ст. Х., 2002. 9. Універсали Богдана Хмельницького 1648-1657 /Упоряд. І. Крип'якевич, І. Бутич. Редкол.: В. Смолій (голова) та ін. К., 1998. 10. Україна кризь віки: В 15 т. Т.8. Гетьманська Україна. К., 1999. 11. Полное собрание законов Российской империи. Собрание 1-е (ПСЗ – I). Т.XII. №9457. 12. ПСЗ – I. Т.XII. №9557. 13. ПСЗ – I. Т.XIII. №9613. 14. ПСЗ – I. Т.XXI. №15708. 15. Дружинина Е.И. Северное Причерноморье 1775 – 1800 гг. М., 1959. 16. Сорокина Ю.В. Система правового регулирования финансовых отношений в России в XVIII – XX веках: Дис. ... докт. юрид. наук. Н. Новгород, 2001. 17. Готьє Ю.В. История областного управления в России от Петра I до Екатерины II. Т.1. М.; Л., 1941. 18. Блинов И. Губернаторы: Историко-юридический очерк. СПб., 1905. 19. Наказ губернаторам и воеводам и их товарищам, по которому они должны поступать. М., 1803. 20. Саксонов В.Б. Організаційно-правове забезпечення фіскальної політики Російської імперії на території Південної України (остання третина XVIII століття): Дис. ... канд. юрид. наук. Х., 2004. 21. Габричидзе Б., Козлов Е. Таможенная система России: между прошлым и будущим //Народный депутат. 1992. №11. 22. ПСЗ – I. Т.XIV. №10486. 23. ПСЗ – I. Т.XIV. №10310. 24. ПСЗ – I. Т.XIV. №10393. 25. Чехович В.А. Гетьманщина //Юридична енциклопедія. В 6 т. К., 1998. Т.1. 26. Верига В. Нариси з історії України (кінець XVIII – початок XX ст.). Львів, 1996. 27. Мигулин П.П. Наша банковская политика, 1720–1903. Х., 1904. 28. ПСЗ – I. Т.XIV. №10235. 29. Толстой Д. История финансовых учреждений России. СПб., 1848. 30. ПСЗ – I. Т.XV. №11550. 31. ПСЗ – I. Т.XVIII. №13219. 32. ПСЗ – I. Т.XIX. №13403. 33. ПСЗ – I. Т.XX. №14392.

Надійшла до редакції 13.04.06

Ю.А. Медведєв

**ПРАВОВИЙ СТАТУС СЛУЖБОВЦІВ ОРГАНІВ МІСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ
В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ У КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ
(НА МАТЕРІАЛАХ ОРГАНІВ САМОВРЯДУВАННЯ ЛУГАНСЬКА)**

Політичні зміни, що відбулися в Україні за останні роки, надзвичайно актуалізували дослідження з історії політичних інституцій, з питань реформування системи органів місцевого управління та самоврядування. Пошук нових підходів до створення оптимального механізму діяльності муніципальних органів, що на сучасному етапі державотворення є вельми важливим, необхідно проводити, використовуючи вітчизняний історичний досвід.

Проблема функціонування органів місцевого самоврядування в Російській імперії у другій половині ХІХ ст. привертала увагу дослідників протягом тривалого часу, але окремі її аспекти до цього часу досліджувалися фрагментарно. Серед них – питання правового статусу службовців органів міського самоврядування в Російській імперії у кінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Мета статті полягає у висвітленні порядку проходження служби чиновниками муніципальних органів, їх матеріального та пенсійного забезпечення.

Земська 1864 р. та міська 1870 р. реформи породили принципово новий тип громадських установ, заснованих на засадах все-